

Відгук офіційного опонента
про дисертацію Вікторії Михайлівни Фінів
«Прагматика лексичного повтору в сучасній українській малій прозі»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук.
Спеціальність 10.02.01 – українська мова
(Івано-Франківськ, 2019. – 237 с.)

Від часу теоретичного оформлення і до сьогодні незмінно актуальною проблемою української лінгвостилістики було й залишається осмислення художніх текстів як простору акумуляції національного мовного та інтелектуально-культурного досвіду, сфери утвердження писемної традиції і водночас естетизованого експонування, вербалізації маркерів і цінностей, що переконливо ідентифікують українців як мовно й культурно самодостатній етнос. Таке розуміння логічно детермінує постійне вдосконалення традиційних і регулярне оформлення новітніх парадигм пізнання художньої мови – функціонально-стилістичної, структурно-текстової, рецептивно-стилістичної, лінгвопрецедентної, лінгвосинергетичної, діалогічно-інтертекстуальної, комунікативно-прагматичної тощо. Власне, в пізнавальних координатах останньої виконана рецензована праця Вікторії Михайлівни Фінів, актуальність якої «зумовлена необхідністю комплексного дослідження прагмакомунікативного потенціалу лексичних повторів у текстах сучасної української малої прози, розкриття їх структурно-семантичних особливостей у вербалізації інтенцій, тактико-стратегічних програм мовців у художньому тексті як дискурсі, висвітлення ролі лексичного повтору при формуванні імпліцитної інформації у блоках міжперсонажної інтерактивної взаємодії та автотоворенні» (с. 15).

Додатковими переконливими аргументами, що умотивовують актуальність обраної для розгляду проблеми, варто визнати такі акцентовані дисертанткою позиції: 1) невідрефлексованість категорійного статусу

лексичного повтору в українській комунікативній лінгвістиці та лінгвостилістиці; 2) відсутність загальної типології та видових класифікацій, що акцентують характерні типи комунікативно-прагматичної стратифікації лексичних повторів у мові сучасної української малої прози; 3) потреба визначення ролі лексичного повтору як засобу реалізації комунікативної програми прозового тексту.

Із належною відповідальністю дисертантка поставилася до викладу ознак кваліфікаційної наукової праці на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: *мета й завдання*, а також *об'єкт* та *предмет* дослідження сформульовані чітко, *теоретичне й практичне* значення, *наукова новизна* переконливо аргументовані, традиційні загальнонаукові і лінгвістичні *методи* (описовий, структурний, дистрибутивний, компонентного аналізу, функційного аналізу та ін.) вдало доповнено методами і прийомами сучасної текстової стилістики. На цьому тлі незначне застереження викликає представлення студійованого матеріалу. На с. 16 – 17 авторка наводить розлогий перелік імен авторів, чиї твори становлять джерельну базу дослідження (Ю. Андрухович, Г. Бабич, А. Бондар, Ю. Винничук та ін.), доречно вказує на жанрові різновиди аналізованої прози (новели, оповідання, етюди), відзначає їх належність до різних ідейно-естетичних платформ. При цьому нез'ясованими залишаються критерії добору текстів: це належність до жанру «малої прози» (за визнанням сучасних літературознавців, поняття термінологічно хистке, пор.: «мала проза – досить умовна назва для прозових творів, об'єм яких інтуїтивно визначається автором і читачем як менший, ніж типовий для національної літератури даного періоду»), належність до певної творчої генерації, зануреність у мовну стихію певного регіону, тяжіння до книжності чи усності художнього викладу? Дещо забігаючи наперед, відзначимо, що в ідеалі ці фактори мали б бути враховані при формулюванні загальних висновків щодо історично-часової та ідіостильової змінюваності лексичного повтору як засобу реалізації авторських інтенцій та міжперсонажних (і

коопераційних, і конфронтаційних) комунікативних стратегій і тактик у проєкції на тяглість національної художньомовної практики. А тому при продовженні цього безсумнівно перспективного напрямку дослідження варто більш послідовно, цілеспрямовано простежити спільне й відмінне у вживанні лексичних повторів у прозових творах українських авторів різних поколінь та естетичних платформ.

Формулювання теоретичних та методологічних засад вивчення лексичного повтору (Розділ 1, с. 21 – 73) дисертантка здійснила в контексті синтезованого поглибленого аналізу теоретичної інформації за такими напрямками: 1) лексичний повтор як об'єкт лінгвістичного аналізу, 2) методологічні основи дослідження лексичного повтору, 3) лексичний повтор як когезійно-когерентний засіб у художньому тексті, 4) функційне навантаження лексичного повтору в текстах сучасної української малої прози. Систематизуючи український і зарубіжний досвід вивчення лексичного повтору за цими пізнавальними векторами, дослідниця вибудовує достатньо чітку методологію інтерпретації мовно-структурної, експресивно-синтаксичної, когезійно-когерентної природи лексичного повтору. Визнаємо слушність твердження про те, що основним об'єктом лінгвістичного зацікавлення донедавна слугувала семантико-стилістична та емоційно експресивна функційність лексичного повтору, його оцінювали й характеризували насамперед як одиницю експресивного синтаксису, засіб експресивного мововираження. Сьогодні ці ракурси наукової інтерпретації вдало доповнюють пізнанням комунікативно-прагматичної природи лексичного повтору, його здатності експлікувати авторську модальність, реалізувати й увиразнювати стратегії і тактики різнооб'єктної художньої комунікації (*автор – читач, персонаж – персонаж* тощо). Позитивно оцінюючи виконаний у названих аспектах огляд наукової літератури, як безперечний здобуток дисертантки відзначимо нехай не завжди послідовне, однак цілком виразне намагання оприяти власне розуміння, власну оцінку реінтерпретованих теоретико-методологічних положень. Їх своєрідним

синтезованим підсумком стала запропонована дефініція лексичного повтору – «дво- чи кількакратне відтворення в певному фрагменті тексту (висловленні, діалогічній єдності або в мовленні оповідача) тотожних за значенням і структурою синсемантичних та / або автосемантичних лексем, використаних із певною комунікативно-прагматичною метою» (с. 71).

Загалом варто констатувати, що засвідчена в Розділі 1 обізнаність В.М. Фінів із працями, що дотичні до її дисертаційної проблеми, є очевидною і не потребує багатослівних аргументацій. Авторка адекватно інтерпретує засадничі положення щодо дистрибутивних характеристик лексичного повтору, коректно оперує іншими ключовими термінами та стилістично-текстовими категоріями (*імпліцитність, внутрішня форма слова, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, комунікативна інтенція, міжперсонажна комунікація* тощо), кваліфікує й систематизує функції лексичного повтору в текстах малої прози, стратифікуючи їх на два основні сегменти – *загальностилістичні* (аксіологічна, естетична, змістотвірна, ідіостилістична, інтертекстуальна, когезійно-когерентна, образотвірна, текстотвірна, смислотвірна) та *комунікативно-прагматичні* (актуалізаційна, антиципаційна, інтенційно-виражальна, інтерактивно-динамічна, інтерактивно-зближувальна, інформаційно-уточнювальна та ін.).

Практичні аспекти дослідження, які корелюють із сформульованими у вступі конкретними завданнями роботи, з'ясовано в Розділі II «Структурно-семантичні особливості лексичних повторів у текстах сучасної української малої прози: комунікативно-прагматичний вимір» (с.74 – 141). Важливим для осягнення його концептуальної цілісності вважаємо здійснене дисертанткою комплексне осмислення напрацьованих її попередниками лінгвістичних концепцій і поглядів щодо критеріїв опису лексичного повтору. Синтезуючи їх, В.М. Фінів приходять до такого розуміння: найбільш релевантними для структурно-семантичної характеристики лексичних повторів у комунікативно-прагматичному вимірі є критерії «місце розташування» (контактний, сумісний, дистантний), «структура»

(простий контактний, розширений, кільцевий, повтор-підхоплення, ланцюжковий), «кратність» (дво-, три-, багатокomпонентний), «точність відтворення» (частковий і точний – повний, абсолютний), «частиномовна належність» (повтори автосемантичної та синсемантичної лексики), «семантика» (тотожний, синонімічний, антонімічний, перифрастичний, гіпонімічний [в авторефераті він визначений як гіперо-гіпонімічний – с. 7]). Спираючись на ці пізнавальні координати, дослідниця вибудовує індивідуальну типологію і визначає найбільш репрезентативні для мови української малої прози повтори – *контактні й дистантні, тотожні, автосемантичні іменних частин мови* (за винятком числівника та дієслова), *двоелементні*.

Систематизовані й проаналізовані в дисертації мінітексти переконливо доводять: структури лексичного повтору сприяють актуалізації та реактуалізації оцінності й експресивності в художньому прозовому тексті. Зокрема, можна цілковито погодитися з дослідницею в тому, що вони створюють особливу авторську модальність та експресивність міжперсонажної комунікації (с. 140).

Розділ виконаний кваліфіковано, із покликанням на численні ілюстративні підтвердження, зі слушними апеляціями до теоретичних джерел. На схвалення й популяризацію заслуговують спостереження щодо прагматики повторюваних внутрішньоформних одиниць в інтерактивній взаємодії персонажів, коли повтор виступає альтернативним компонентом текстової організації та динамізації діалогу. Переконливий із цього погляду аналіз багаторазового дистантного лексичного повтору з номінацією *сиродій* (с. 103 – 105), інтерпретація набуття через механізм контекстного повторення асоціативно зумовленої внутрішньоформної мотивації лексеми *мальва* (с. 106 – 108), акцентування ролі лексичного повтору як маркера психоемоційного стану персонажа (*голубка гарна, гарна* – модальність спокою (с. 116), *ти ж самотня, самотня* – стан розпачу (с. 118) тощо). Водночас в окремих дослідницьких етюдах і в цьому, і в попередньому

розділі поза увагою дослідниці залишаються такі виразні, на нашу думку, контекстні нашарування, як ритмоінтонаційність повтору, його звуконаслідувальність, параномазійність тощо (пор.: *Їй хотілося бігти, бігти, бігти – світ за очі, куди очі світять, бігти й ридати – скільки стане сили, скільки стане сили, скільки стане сили. Наридатися, .. до порожніх очниць наридатися, щоб аж вивернуло нутроці, щоб вивернуло всю навиворіт. Навиворіт. .. Порожньою стати, порожнинною, зяти наскрізно, розчинитися, зникнути, стати порохом, прахом, пропасти...* (с. 55 – 56).

Після ознайомлення із змістом III розділу («Лексичний повтор як релевантний засіб експлікації прагматичного значення в сучасній українській малій прозі» (с. 142 – 202) констатуємо його концепційну доцільність у структурі дисертації. За задумом авторки і відповідно до визначених у вступі конкретних завдань дослідження, він присвячений комплексному структурно-семантичному аналізу аспектів інтенційності повтору, його ролі як засобу втілення авторського задуму в прозовому тексті, вербалізації мовленнєвих намірів персонажів, системному й послідовному розгляді його тактико-стратегічного навантаження у моделюванні коопераційної та конфронтаційної міжперсонажної комунікації, в коригуванні комунікативних невдач. Ці завдання вдало вирішено в окремих параграфах, що, з одного боку, є самодостатніми дослідницькими фрагментами, а з іншого – у своєму взаємодоповненні творять змістову цілісність праці. Підсумовуючи власні докладні висліди щодо означених вище питань, В.М. Фінів у висновках до розділу слушно стверджує: в інтерсуб'єктивній взаємодії мовців лексичний повтор розкриває свої функційні можливості в комунікативних ситуаціях коопераційного та конфронтаційного типу (с. 200).

Загалом схвалюючи методику дослідження, наповненість ілюстраціями, наукову вартісність спостережень дисертантки, засвідчених у цьому розділі, окрему увагу звернемо на п. 3.3 «Редупліковані лексеми в

експлікації та коригуванні комунікативних невдач в інтеракції персонажів сучасної української малої прози» та п. 3.4 «Конфліктогенний характер лексичних повторів у конфронтаційній міжперсонажній комунікації в досліджуваних текстах». На нашу думку, постульовані й поглиблені в цих частинах положення про здатність лексичного повтору слугувати засобом вираження та корекції мовленнєвих актів із нульовим або низьким ступенем перлокуції, його маркерність як сигналу комунікативного збою, про роль лексичного повтору в оприявленні прихованих конфронтаційних інтенцій та їхній вербально вираженій нейтралізації чи принаймні коригуванні на різних етапах емоційно-експресивного розвитку конфліктної ситуації мають незаперечну евристичну цінність для сучасної комунікативно-прагматичної теорії. А передусім – для лінгвоконфліктології, що вже сьогодні оформлюється у самодостатній мовознавчий напрям. Із цим значною мірою пов'язуємо новизну дисертації в цілому.

Варто відзначити змістовність, аргументованість, наукову доказовість **висновків**, що їх сформулювала дисертантка, доповнюючи теорію лексичного повтору переконливими рефлексіями над мовою аналізованої української малої прози. Вони узгоджені із покроково визначеними у вступі завданнями дисертації. Важливою вважаємо окреслену в цій частині перспективу вивчення комунікативно-прагматичного потенціалу лексичного повтору, яку авторка слушно пов'язує з дослідженням текстів різних жанрів і стилів, а також із вивченням цієї проблеми в ідіостильовому вимірі.

Пізнавальними вважаємо також додатки (с. 236 – 237), які вдало візуалізують підсумки дослідження функцій лексичного повтору та сформовану типологію лексичних повторів у текстах сучасної української малої прози.

Отже, сьогодні на розгляд лінгвістичної громадськості подано ґрунтовну працю, яка присвячена актуальній проблемі і має безумовну перспективу продовження. І при цьому продовженні авторці варто звернути увагу на окремі застережні моменти, врахування яких могло б посприяти

виструнченню концепції, увиразненню методології та дослідницької стратегії. Такою методологічно значущою для інтерпретації природи лексичного повтору в прозовому тексті є потреба врахування його уснорозмовної маркованості. Адже збагачення усністю, опертя на уснорозмовну стихію – диференційна ознака сучасної української прози, зокрема й малої. І численні аналізовані в дисертації контексти переконливо це підтверджують, тому відповідні дослідницькі коментарі й узагальнювальне висновкове положення були б доречними.

Часткові дискусійні міркування стосуються метамови дисертації. Зокрема, на нашу думку, слід уніфікувати терміновживання-композиції на зразок *стилеутворювальний – стилетвірний, смислоутворювальний – смислотвірний*. Такі варіанти порушують метамовну чіткість праці, тому їх слід уникати.

Варто поміркувати і над такими питаннями:

1. Чи одного логічного плану компоненти кореляції *загальностилістичні* та *комунікативно-прагматичні* функції лексичного повтору?

2. Наскільки семантично сумірними є означення *комунікативно-прагматичний* та *прагмакомунікативний*? Із викладу дисертації можна зробити висновок про їхню тотожність, тож чи потрібна така неоднорідність уживання, яка спонукає читача до пошуків спільного й відмінного у їхній поняттєвості?

3. Чи не надто категоричним є визначення статусу лексичного повтору як *семантико-стилістичної домінанти художнього прозового тексту*? Можливо, коректніше було стверджувати, що це *диференційний текстотвірний засіб*?

Висловлені зауваження, рекомендації, міркування не погіршують схвальної, позитивної оцінки рецензованої дисертації і не применшують її

актуальності й теоретико-практичного значення. Їх урахування є не так обов'язковим, як бажаним у подальших студіях дисертантки.

Автореферат рецензованої дисертації, 11 публікацій (5 – у фахових виданнях України, 1 – у закордонному виданні), апробація у формі доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях вичерпно відбивають зміст, теоретичні положення та практичні результати дослідження.

Підсумовуючи, констатуємо, що дисертація «Прагматика лексичного повтору в сучасній українській малій прозі» – це самостійне, концепційно цілісне дослідження, в якому представлено осучаснене комунікативно-прагматичне трактування природи й функційності лексичного повтору в художньому тексті. Його наукову вартісність підтверджують: а) актуальність студійованої лінгвістичної проблеми; б) очевидна теоретико-методологічна значущість; в) переконливість і надійна наукова верифікація матеріалу; г) цінність практичних результатів. За сукупністю цих параметрів дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів»

затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567. Отже, В.М. Фінів заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Д. філол. н., ст. наук, співр.
відділу стилістики, культури мови
та соціолінгвістики
Інституту української мови НАН України

Г.М. Сюта

Г.М. Сюта

Трикарпатський національний
університет ім. Василя Стефаника
Вх. НДОР № 030215/495
16 12 20 19

Власноручно засвідчую
українська мова Інституту
кандидату філологічних
наук
Г.М. Сюта